

UDK: 37.032:37(520)

Gullola JUMANAZAROVA,

Dotsent, PhD KIUT Namangan filiali, Namangan, O'zbekiston

E-mail: gullolajumanazarova503@gmail.com

Dotsent F.Kuchkarova taqrizi asosida

YAPONIYA AYOL PEDAGOGLARINING TALABALARDA IJTIMOIIY MAS'ULIYATNI SHAKLLANTIRISH TAJRIBASI

Annotatsiya

Maqolada Yaponiya oliy ta'lim muassasalarida ayol pedagoglar tomonidan talabalarning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik tajribalar nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Ijtimoiy mas'uliyat talabani jamoa manfaatini anglashi, o'z qarorlarining ijtimoiy oqibatlarini baholashi, fuqarolik tashabbuslarida ishtirok etishi, boshqalarga nisbatan g'amxo'rlik va hamjihatlik munosabatini namoyon etishi bilan ifodalanuvchi integrativ shaxsiy-kompetensiyaviy sifat sifatida talqin etildi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy mas'uliyat, yapon ayol pedagoglari, service-learning, barqaror rivojlanish uchun ta'lim, fuqarolik kompetensiyasi, refleksiya, ibasho, universitet-hamjamiyat hamkorligi.

ОПЫТ ЯПОНСКИХ ЖЕНЩИН-ПЕДАГОГОВ ПО ФОРМИРОВАНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

В статье теоретически и практически анализируется опыт женщин-педагогов японских высших учебных заведений по формированию социальной ответственности студентов. Социальная ответственность рассматривается как интегративное личностно-компетентностное качество, проявляющееся в осознании общественных интересов, оценке социальных последствий собственных решений, участии в гражданских инициативах, заботе о других и готовности к сотрудничеству.

Ключевые слова: Социальная ответственность, японские женщины-педагоги, service-learning, образование для устойчивого развития, гражданская компетентность, рефлексия, ибасё, партнерство университета и сообщества.

THE EXPERIENCE OF JAPANESE WOMEN EDUCATORS IN DEVELOPING SOCIAL RESPONSIBILITY AMONG STUDENTS

Annotation

The article provides a theoretical and practice-oriented analysis of the experience of women educators in Japanese higher education in developing students' social responsibility. Social responsibility is interpreted as an integrative personal and competency-based quality manifested in awareness of the common good, evaluation of the social consequences of one's decisions, participation in civic initiatives, care for others, and readiness for cooperation.

Key words: Social responsibility, Japanese women educators, service-learning, education for sustainable development, civic competence, reflection, ibasho, university-community partnership.

Kirish. Globallashuv, raqamli transformatsiya, ekologik beqarorlik, ijtimoiy tengsizlik va fuqarolik ishtirokining yangi shakllari oliy ta'lim oldiga faqat raqobatbardosh mutaxassis tayyorlash emas, balki o'z kasbiy qarorlarining jamiyatga ta'sirini angelaydigan, umumiy manfaatni shaxsiy manfaat bilan mutanosiblashtira oladigan va ijtimoiy muammolarni hal etishda tashabbus ko'rsatadigan mas'uliyatli shaxsni tarbiyalash vazifasini qo'ymoqda. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy mas'uliyat talabani muayyan qoidalarga formal bo'ysunishi emas, balki uning qadriyat, bilim, hissiy munosabat, axloqiy tanlov va amaliy faoliyatini birlashtiruvchi integrativ sifatidir. Uning tarkibiga jamoat manfaatini idrok etish, o'z harakatining ehtimoliy oqibatlarini oldindan ko'ra bilish, huquq va majburiyatlar muvozanatini anglash, boshqalarning qadr-qimmatini hurmat qilish, jamoaviy qaror qabul qilish, ijtimoiy tashabbuslarga qo'shilish va bajarilgan faoliyat natijasini tanqidiy baholash kiradi. Oliy ta'limda mazkur sifatni shakllantirish nazariy ma'ruza yoki ma'naviy targ'ibot bilan cheklanib qolsa, talabada deklarativ bilim paydo bo'ladi, ammo mas'uliyatli xulq-atvorning barqaror mexanizmi vujudga kelmaydi. Shu sababli zamonaviy pedagogika ijtimoiy mas'uliyatni real muammo, hamkorlik, tajriba, muloqot va refleksiya orqali rivojlantirishga ustuvor ahamiyat bermoqda [5; 8]. Yaponiya ta'lim madaniyatida jamoaviylik, vazifaga sodiqlik, o'z-o'zini nazorat qilish, boshqalar manfaatini hisobga olish va umumiy natija uchun javobgarlik kabi sifatlar uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Biroq bu holat yapon tajribasini mutlaqo ideallashtirishni anglatmaydi:

zamonaviy Yaponiya oliy ta'limida ham yoshlarning ijtimoiy passivligi, akademik faoliyatning mehnat bozoriga tor yo'naltirilishi, ko'ngillilikning ba'zan siyosiy va qadriyatni mazmundan uzilib qolishi kabi muammolar mavjud. Mashinoniy qiyosiy tahlili Yaponiyadagi service-learning kurslarida ko'ngilli faoliyat va mehnat kompetensiyalariga e'tibor kuchli bo'lsa-da, demokratiya, ijtimoiy adolat va qadriyatlarni qayta qurish masalalari ko'pincha ochiq ifodalanmasligini ko'rsatadi [3]. Demak, yapon tajribasining ahamiyati uni tayyor qolip sifatida ko'chirishda emas, balki uning samarali mexanizmlarini tanqidiy tahlil qilish va milliy sharoitga moslashtirishdadir. Maqola mavzusida "yapon ayol pedagoglari" tushunchasi Yaponiya universitetlari, pedagogik kollejlari va jamoat ta'limi loyihalarida faoliyat yurituvchi ayol o'qituvchi, tadqiqotch, mentor va dastur koordinatorlarining tajribasini ifodalaydi. Ularning amaliyotida g'amxo'rlik etikasi, muloqotga ochiq fasilitatsiya, kichik guruhli hamkorlik, o'quvchining ovozi eshitish, xavfsiz ijtimoiy makon yaratish va ta'limni mahalliy hamjamiyat ehtiyojlari bilan bog'lash kabi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etadi. Noddingsning g'amxo'rlik etikasiga oid konsepsiyasi pedagogik munosabatni bir tomonlama nazorat emas, balki "g'amxo'rlik qiluvchi" va "g'amxo'rlikni qabul qiluvchi" o'rtasidagi axloqiy-dialogik aloqa sifatida tushuntiradi [10]. Bu yondashuv yapon ayol pedagoglari amaliyotidagi mentorlik, talabani shaxsiy holatini hisobga olish va jamoaga tegishlilik hissinı kuchaytirish jarayonlarini talqin qilish uchun nazariy asos bo'la oladi. Yaponiyada barqaror

rivojlanish uchun ta'lim - ESD - ijtimoiy mas'uliyatni faqat ekologik savdohlik emas, balki tizimli fikrlash, kelajak avlodlar manfaatini hisobga olish, hamkorlik va amaliy harakatga tayyorlik bilan bog'laydi. Yuko Mochizuki va Zinada Fadeyeva kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyatini e'tirof etar ekan, uning faqat o'lganadigan ko'nikmalar ro'yxatiga aylanib qolish xavfini ham ko'rsatadilar; ular barqarorlik kompetensiyalarini ijtimoiy o'zgarish, qadriyat va kontekst bilan uzviy bog'lash zarurligini ta'kidlaydilar [7]. Maruyama tomonidan Yaponiya universitetida o'rganilgan transformativ ESD dasturi ham talabani mavjud ijtimoiy meyorlarga shunchaki moslashishi emas, balki o'zini, boshqalarni va tabiat bilan munosabatini qayta anglashga qaratilgan [6]. Yapon ayol pedagoglari tajribasida muhim bo'lgan yana bir tushuncha - "ibasho", ya'ni inson o'zini qabul qilingan, himoyalangan va erkin ifoda eta oladigan makondir. Tomoko Tokunaga ishtirokiy tadqiqot va talaba-yoshlar bilan hamkorlik asosida yaratilgan "ibasho" muhitida chet ellik va marginallashtirilgan o'quvchilarning ovozi, tashabbusi va o'zaro yordami kuchayishini ko'rsatgan [9]. Garchi mazkur misol umumiy o'rta ta'limga taalluqli bo'lsa-da, uning pedagogik prinsiplari oliy ta'limda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish uchun ham muhim: mas'uliyat buyruq bilan emas, shaxsning jamoaga tegishlilik va unda ta'sir ko'rsata olish tajribasi orqali shakllanadi.

Adabiyotlar Tahlili. Mavzuga oid o'zbek pedagogik tadqiqotlarini tahlil qilishda D.H. Safoyeva va O.S. Sultonov ishlari alohida ilmiy ahamiyatga ega. D.H. Safoyeva talabalarda ijtimoiy mas'uliyat hissini rivojlantirishni zamonaviy oliy ta'limning ijtimoiy-pedagogik zarurati sifatida asoslaydi va mazkur sifatni fuqarolik ongi, axloqiy kamolot, ijtimoiy faollik hamda shaxsiy burchni anglash bilan bog'laydi [1]. Olimaning qarashlarida ijtimoiy mas'uliyat tashqi nazorat natijasi emas, balki talaba shaxsining ichki pozitsiyasiga aylanishi lozim bo'lgan integrativ tarbiyaviy hosila sifatida talqin qilinadi. U ta'lim mazmuni, oila va jamiyat ta'siri, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ma'naviy-ma'rifiy muhit hamda pedagogik texnologiyalarni bir-biridan ajratilgan omillar emas, o'zaro ta'sir qiluvchi yagona tizim sifatida ko'radi. Bu yondashuv Yaponiya ayol pedagoglarining g'amxo'rlik, jamoaviy hamkorlik va refleksiv muloqotga asoslangan amaliyotini O'zbekiston sharoitida talqin qilish uchun muhimdir. Chunki yapon tajribasida ham talabani mas'uliyatli xulqi bitta fan yoki tarbiyaviy tadbir bilan emas, universitet madaniyati, o'qituvchi-talaba munosabati, jamoat loyihalari va shaxsiy refleksiyani birligi orqali shakllanadi. Safoyevaning shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim, interaktiv metodlar va ma'naviy-fuqarolik qadriyatlarini o'quv jarayoniga singdirish haqidagi xulosalari yapon service-learning kurslaridagi "faoliyat-tajriba-refleksiya" sikli bilan mazmunan uyg'unlashadi. Biroq uning ishlari ijtimoiy mas'uliyatni xalqaro qiyosiy kontekstda, ayniqsa Yaponiya oliy ta'limidagi ayol pedagoglar amaliyoti bilan bog'lab o'rganish masalasi maxsus tadqiq etilmagan; shu jihat mazkur maqolaning ilmiy bo'shlig'ini belgilaydi. O.S. Sultonov esa Yangi O'zbekiston sharoitida talabalar ijtimoiy mas'uliyatini ta'lim islohotlari, fuqarolik ishtiroki, oilaviy tarbiya, institutsional qo'llab-quvvatlash va milliy madaniy meros bilan bog'liq holda tahlil qiladi [2]. Uning tadqiqotida ijtimoiy mas'uliyat bilim, axloqiy yaxlitlik va ijtimoiy amaliyotning birligi sifatida ko'rilib, mas'uliyatli yosh shaxsning liderlik, hamkorlik, jamoat farovonligi va milliy taraqqiyotdagi ishtiroki bilan ifodalanadi. Sultonovning fenomenologik yondashuvi talabalar, pedagoglar va ota-onalar tajribasini eshitishga asoslanganligi bilan yapon pedagogikasidagi dialogik fasilitatsiya va "talaba ovozi" prinsipiga yaqin turadi. Uning natijalari ijtimoiy mas'uliyatni faqat ma'muriy talab yoki targ'ibot natijasi sifatida emas, balki shaxsning o'z hayotiy qarorlarini jamiyat manfaati bilan bog'lash jarayoni sifatida anglashga yordam beradi. Shu bilan birga, Sultonov asarlarida islohotlar va milliy qadriyatlarning ta'siri keng yoritilgan bo'lsa-da, mas'uliyatni shakllantiruvchi aniq didaktik sikllar - ijtimoiy muammoni diagnostika qilish, jamoat sherigi bilan rejalashtirish,

xizmat faoliyati, refleksiya va ijtimoiy natijani baholash - yetarlicha texnologik tarzda tizimlashtirilmagan.

Metodologik qism. Ushbu maqolada Yaponiya ayol pedagoglarining talabalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish tajribasini kompleks ochib berish maqsadida o'zaro to'ldiruvchi metodologik yondashuv va metodlar qo'llanildi. Avvalo, qiyosiy-pedagogik tahlil metodi orqali Yaponiya oliy ta'limidagi service-learning, barqaror rivojlanish uchun ta'lim, refleksiv seminar, ko'ngillilik, "ibasho" va universitet-hamjamiyat sherikligi O'zbekiston oliy ta'limidagi ma'naviy-ma'rifiy, fuqarolik va jamoatchilikka yo'naltirilgan amaliyotlar bilan qiyoslandi; qiyoslashda tashqi shakllarni emas, ularning maqsad, subyektlar munosabati, mas'uliyat taqsimoti, refleksiya va ijtimoiy natija kabi funksional belgilarini aniqlash ustuvor bo'ldi. Kontent-tahlil metodi asosida Google Scholar va xalqaro ilmiy platformalarda indekslangan manbalarda "social responsibility", "service-learning", "civic engagement", "education for sustainable development", "care ethics", "ibasho" va "university-community partnership" tushunchalarining mazmuni, o'zaro bog'liqligi va pedagogik funksiyalari kodlashtirildi; natijada ijtimoiy mas'uliyatning kognitiv, aksiologik, emotsional-empatik, faoliyatli va refleksiv komponentlari ajratildi. Germenevtik metod xorijiy tadqiqotlardagi tushunchalarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish bilan cheklanmasdan, ularning yapon ijtimoiy-madaniy muhitidagi ma'nosini talqin qilishga xizmat qildi: masalan, "ibasho" oddiy fizik joy emas, shaxs o'zini qabul qilingan va ta'sir ko'rsatishga qodir deb his qiladigan munosabatlar makoni; service-learning esa ko'ngilli mehnatning o'zi emas, akademik mazmun, jamoat ehtiyoji va refleksiyani birlashtiruvchi kreditli ta'lim tajribasi sifatida tushunildi. Tizimli yondashuv ijtimoiy mas'uliyatni alohida axloqiy fazilat emas, universitet madaniyati, o'quv dasturi, pedagogik munosabat, talabalar o'zini o'zi boshqarishi, jamoat sheriklari va baholash mexanizmlarining o'zaro ta'sirida shakllanuvchi ochiq tizim sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Aksiologik tahlil yordamida mas'uliyatning umumiy farovonlik, adolat, g'amxo'rlik, hamjihatlik, insoniy qadr-qimmat, ekologik barqarorlik va avlodlararo burch kabi qiymat asoslari aniqlandi; ayni paytda yapon amaliyotidagi jamoaga moslashish talabi bilan shaxsiy avtonomiya o'rtasidagi ehtimoliy ziddiyat ham nazardan chetda qoldirilmadi. Keys-stadi metodi Maruyama tasvirlagan transformativ ESD dasturi, Mashino tahlil qilgan yapon service-learning sillabuslari, Mochizuki va Fadeyeva ko'rsatgan barqarorlik kompetensiyalari hamda Tokunaga tomonidan amalga oshirilgan "ibasho" yaratish tajribasini alohida holatlar sifatida o'rganishga imkon berdi; har bir keysda pedagogning roli, talabani agentligi, hamjamiyat ishtiroki, refleksiya shakli va ijtimoiy ta'sir mezonlari tahlil qilindi. Mantiqiy analiz va sintez metodlari orqali turli nazariy pozitsiyalardan olingan xulosalar umumlashtirilib, "ijtimoiy muammoni anglash - hamjamiyat bilan hamkor rejalashtirish - mas'uliyatli amaliy harakat - dialogik refleksiya - ijtimoiy natijani baholash - shaxsiy va institutsional o'zgarish"dan iborat pedagogik sikl ishlab chiqildi.

Natijalar. Tahlil natijalari Yaponiya ayol pedagoglarining talabalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish tajribasi bir nechta o'zaro bog'liq mexanizmlar tizimiga asoslanishini ko'rsatdi. Birinchi natija - ijtimoiy mas'uliyat ta'lim mazmuniga qo'shimcha tarbiyaviy mavzu sifatida emas, akademik bilimni real ijtimoiy vaziyat bilan bog'lovchi transversal kompetensiya sifatida kiritiladi. Service-learning kurslarida talaba fanga oid bilimlarini mahalliy hamjamiyat ehtiyojlarini o'rganish, ijtimoiy loyiha ishlab chiqish, xizmat ko'rsatish va natijani baholash jarayonida qo'llaydi; shu tariqa "bilish" va "javobgar harakat qilish" o'rtasidagi uzilish qisqaradi [5; 8]. Ikkinchi natija - amaliy faoliyatning o'zi ijtimoiy mas'uliyatni avtomatik shakllantirmaydi; uning tarbiyaviy samarasi refleksiyani sifatiga bog'liq. Yapon ayol pedagoglari qo'llaydigan refleksiv kundalik, kichik guruhli suhbat, "hansey" ruhida o'z xatosini tahlil qilish, hamjamiyat vakillarining fikrini eshitish, faoliyatning kutilmagan oqibatlarini

muhokama qilish usullari talabani tashqi vazifani ichki axloqiy pozitsiyaga aylantirishiga yordam beradi.

Muhokama. Maqola mavzusi doirasidagi asosiy ilmiy munozara Taniya D. Mitchellning tanqidiy service-learning konsepsiyasi bilan Takeru Mashinoning Yaponiya oliy ta'limidagi service-learning'ning umumiy tendensiyalariga oid tahlili o'rtasida qurilishi mumkin. Mitchell an'anaviy service-learning modelini jamoaga xizmat qilish, talabani shaxsiy o'sishi va akademik bilimni amaliyotda qo'llash imkonini beruvchi samarali usul sifatida tan olsa-da, bu model ijtimoiy tengsizlikning sabablarini ochib bermasa va xizmat qiluvchi bilan xizmat qabul qiluvchi o'rtasidagi kuch munosabatlarini qayta ko'rib chiqmasa, mavjud tartibni beixtiyor takror ishlab chiqarishi mumkinligini ta'kidlaydi [4]. Uningcha, tanqidiy service-learning uchta prinsipga tayanishi lozim: ijtimoiy o'zgarishga aniq yo'nalish, kuch va imtiyozlar taqsimotini tahlil qilish, hamda talabalar bilan jamoat sheriklari o'rtasida haqiqiy munosabatlarni rivojlantirish. Bu pozitsiyada ijtimoiy mas'uliyat "yaxshi ish qilish" bilan cheklanmaydi; talaba nega muayyan muammo mavjudligini, kim qaror qabul qilish imkoniga ega ekanini, qaysi guruhlarining ovozi eshitilmayotganini va o'z faoliyati qanday tuzilmaviy o'zgarishga olib kelishi mumkinligini anglashi kerak. Mashino esa Yaponiya va AQSH oliy ta'limi sillabuslarini qiyoslab, yapon service-learning kurslarida ko'ngillilik va amaliy ko'nikmalar keng uchrasa-da,

"demokratiya", siyosiy qiziqish, qadriyatlar va ijtimoiy tuzilmani qayta qurish masalalari deyarli ochiq ifodalanmasligini ko'rsatadi [3]. U ikki ehtimolni ilgari suradi: birinchisi, yapon service-learning'i demokratik mazmundan ajralib, faqat kompetensiya rivojlantiruvchi yuzaki metodga aylanishi mumkin; ikkinchisi, yapon pedagoglari "demokratiya" atamasini ochiq ishlatmasdan ham, hamkorlik, muloqot, mas'uliyat va jamoat ishtiroki kabi demokratiyaga mos ko'nikmalarni rivojlantirishga harakat qilayotgan bo'lishi mumkin. Mitchell pozitsiyasidan qaranganda, ikkinchi ehtimol yetarli emas, chunki maqsad va kuch munosabatlari ochiq muhokama qilinmasa, talaba mavjud jamiyatga moslashadi, ammo uning adolatsiz tomonlarini o'zgartirishga tayyorlanmaydi.

Xulosa. Tadqiqot Yaponiya ayol pedagoglarining talabalarida ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish tajribasi ta'lim mazmuni, pedagogik munosabat, ijtimoiy amaliyot va refleksiyaning birligiga asoslanishini ko'rsatdi. Mazkur tajribada service-learning talabani mahalliy hamjamiyatning real ehtiyojlari bilan uchrastiradi, ESD uning mas'uliyatini kelajak avlodlar va tabiat manfaatlarigacha kengaytiradi, "ibasho" va g'amxo'rlik etikasi esa shaxsiy ovoz, ishonch va jamoaga tegishlilikni ta'minlaydi. Refleksiv seminarlar bajarilgan ishini oddiy hisobotdan axloqiy va fuqarolik anglash jarayoniga aylantiradi.

ADABIYOTLAR

1. Сафоева Д.Х. Талабаларда ижтимоий масъулият ҳиссини ривожлантиришнинг ижтимоий-педагогик зарурияти // Inter Education & Global Study. – 2025. – Т. 3, № 7. – Б. 15–22.
2. Sultanov O. S. Strengthening social responsibility among students in New Uzbekistan through reforms and achievements // Global Academy of Multidisciplinary Studies. – 2025. – Vol. 1, No. 4. – P. 265–274. – DOI: 10.35912/gams.v1i4.3563.
3. Mashino T. Not for Democracy?: Service-Learning in Japanese Higher Education as Compared to the United States // Educational Studies in Japan: International Yearbook. – 2022. – No. 16. – P. 59–70.
4. Mitchell T. D. Traditional vs. Critical Service-Learning: Engaging the Literature to Differentiate Two Models // Michigan Journal of Community Service Learning. – 2008. – Vol. 14, No. 2. – P. 50–65.
5. Coelho M., Menezes I. University Social Responsibility, Service Learning, and Students' Personal, Professional, and Civic Education // Frontiers in Psychology. – 2021. – Vol. 12. – Art. 617300. – DOI: 10.3389/fpsyg.2021.617300.
6. Maruyama H. A Deep Transformative Dimension of ESD in Japanese University: From Experiential to Emancipatory Learning in Online and Offline Environments // Sustainability. – 2022. – Vol. 14, No. 17. – Art. 10732. – DOI: 10.3390/su141710732.
7. Mochizuki Y., Fadeeva Z. Competences for Sustainable Development and Sustainability: Significance and Challenges for ESD // International Journal of Sustainability in Higher Education. – 2010. – Vol. 11, No. 4. – P. 391–403. – DOI: 10.1108/14676371011077603.
8. Bringle R. G., Hatcher J. A. Implementing Service Learning in Higher Education // The Journal of Higher Education. – 1996. – Vol. 67, No. 2. – P. 221–239. – DOI: 10.1080/00221546.1996.11780257.
9. Tokunaga T. Co-Creating Ibasho at a Part-Time High School in Tokyo: The Roles of Learning Supporters // Educational Studies in Japan: International Yearbook. – 2021. – No. 15. – P. 27–39. – DOI: 10.7571/esjkyoiku.15.27.
10. Ergashbaev, S. (2025). O 'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 314–316.